

УДК: 351.863:620.9](4)

© Юлія Бондарчук<sup>1</sup>

## ЄВРОПЕЙСЬКА ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

*Стаття висвітлює сучасний стан енергетичної безпеки країн Європейського союзу. Проаналізовано стратегічні підходи, а також напрямки політики країн ЄС у сфері протидії викликам в енергетичній сфері.*

**Ключові слова:** безпека, енергетична безпека, ЄС, імпорт.

### European energy security: current issues and challenges

*256* *The article highlights the current state of energy security of the European Union. The strategic approaches, as well as the directions of EU policy in the area of counteraction to the challenges of the European energy security, are analyzed.*

**Keywords:** security, energy security, EU, import.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання енергетичної безпеки набуває важливого значення у сучасному світі. На сьогоднішній день забезпечення енергетичної безпеки є не менш важливим ніж забезпечення національною безпекою в цілому. Використання енергії є основою функціонування економіки та інших галузей будь-якої країни. Особливо гостро питання енергетики постає перед європейськими країнами, які не наділені власними запасами нафти, газу, вугілля та залежать від зовнішніх постачань. Відомо, що ряд європейських країн на сьогодні залишаються вразливими щодо загроз у сфері енергозабезпечення економіки. Про це можна свідчити з огляду на показники імпортової залежності. Країни ЄС очолюють рейтинг за споживанням енергії у світі (займали третє місце після Китаю та США у 2016 р.) (Enterdata, 2017) Зокрема, значну небезпеку

---

<sup>1</sup> Магістр спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: bondarchuk.yulia11@gmail.com

для ЄС становить дестабілізація поставок енергоресурсів з Росії та Близького Сходу. Цей фактор ще раз зумовлює особливу увагу європейських країн щодо політики енергетичної безпеки.

**Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми.** Серед вітчизняних науковців, які вивчали проблему дослідження енергетичної безпеки варто назвати роботи кандидата юридичних наук Т. А. Грабович. Зокрема, у своїй праці «Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС», вона аналізує категорію енергетичної безпеки в законодавстві європейського співтовариства, а також процес формування інституційно-правового механізму енергетичної безпеки європейських країн.

Дослідженню даної проблеми присвячено роботу фахівця з європейських досліджень Вроцлавського університету Джоани Дідик «Європеїзація енергетичної політики в рамках системи управління Європейського Союзу», в якому автор демонструє ступінь залежності різних європейських країн від імпорту енергетичних джерел.

Мета дослідження полягає у вивченні проблем та сучасних викликів європейської енергетичної безпеки.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ ст. перед більшістю держав світу постала проблема зміцнення енергетичної безпеки. Не обхідною умовою існування будь-якої держави сучасного світу є використання енергії. Енергетика має надзвичайно важливе значення для економіки та чинить великий вплив на інші її галузі, оскільки від неї залежить нормальне їх функціонування. Саме поняття «енергетична безпека» вперше стало об'єктом теоретичних і практичних досліджень лише на початку 70-х рр. ХХ ст. в результаті першої світової енергетичної кризи, що була пов'язана з ембарго країн-членів ОПЕК на постачання нафти в розвинені країни. Члени ОПЕК зрозуміли свій вплив на світову економіку і почали маніпулювати цінами на паливно-енергетичні ресурси (ПЕР) у політичних цілях. На противагу їм, тоді ж, західними країнами було створено Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), з метою координації дій країн світу (членів організації) задля забезпечення енергетичної безпеки. Реакцією на ці події стало усвідомлення та вироблення Світовою енергетичною радою ООН визначення енергетичної безпеки як упевненості в тому, що енергія буде наявна в розпорядженні в тій кількості і тій якості, що потрібні за таких економічних умов (Янишен, 2016).

Перш за все, енергетична безпека є компонентом економічної і національної безпеки країни, а економічна безпека – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на сталий розвиток і вдосконалення її економіки, котрий обов'язково включає механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам, часто супутнім діяльності держави як суб'єкта фінансових відносин (Самойленко, 2013).

Міжнародне енергетичне агентство запропонувало і одне з перших визначень енергетичної безпеки як «упевненості у тому, що енергія буде у розпорядженні у тій кількості й тій якості, які необхідні за певних економічних умов» (Воропай, 2011).

Отже, під енергетичною безпекою розуміють стан захищеності країни від загроз надійному енергетичному, в тому числі паливному, забезпеченню. В умовах нерівномірного розподілу енергетичних ресурсів та їх обмеженості цілком закономірним є виникнення у малозабезпечених ресурсами держав проблеми енергетичної безпеки.

258

Виділяють два аспекти енергетичної безпеки: безпека споживання та безпека постачання. Безпека споживання включає заходи щодо енергозбереження, енергетичної ефективності, правила оподаткування енергоресурсів, правила щодо державної допомоги, правила субсидування тощо. Однак цей аспект розглядається здебільшого як такий, що сприяє успішному розв'язанню іншого завдання – безпеки постачань. Безпека постачання охоплює заходи гарантування доступу до енергії незалежно від зміни обставин. В умовах зростаючого попиту на енергоресурси цей напрям політики енергетичної безпеки, безумовно, виступає головним у структурі цієї політики (Грабович, 2016).

З огляду на те, що ЄС імпортує енергоресурси, в основному, за двома напрямками – Росія і Близький Схід, основна проблема полягає в небезпеці дестабілізації поставок. Щодо Близького Сходу це пов'язано з хвилею революцій, а також нестабільністю регіону в цілому. Щодо Росії – це необ'явлена війна в Україні. І те, і інше, несе не тільки потенційну, а й цілком реальну загрозу енергетичній безпеці.

Імпортна залежність певних країн Європи в енергоносіях є дуже різною. Наприклад, польська дослідниця Джоана Дідик, вказує, що є кілька країн, які повністю залежать від імпорту (Литва, Кіпр, Мальта), в інших країнах (Італії, Португалії, Іспанії, Ірландії) імпорт становить від 80% до 90% джерел енергії. Існують також країни, ім-

портна залежність яких досить обмежена (Польща, Румунія, Чехія). Найбільш енергетично незалежними є Франція, яка 75% своєї енергії отримує від АЕС та Великобританія, яка має власні родовища нафти та газу, розташовані у Північному морі (Dyduch 2015, 196).

У Повідомленні Комісії «Енергія 2020. Стратегія щодо конкурентної, постійної та безпечної енергії» зазначається, що спільна енергетична політика ЄС розвивається навколо спільної мети – забезпечити неперервну фізичну доступність енергетичних продуктів та послуг на ринку за ціною, яку можуть дозволити собі всі споживачі (приватні та промислові), при цьому роблячи внесок у більш широкі соціальні та кліматичні цілі ЄС (Publications Office, 2011, 20).

Центральні цілі енергетичної політики (безпека постачання, конкурентоспроможність та сталість) зараз визначені Лісабонським договором (Foundation for EU democracy, 2009).

Перша згадка з приводу спільної енергетичної політики ЄС з'явилася в 2005 р., коли на Лондонській сесії ЄС була схвалена концепція розробки і затвердження даної політики в майбутньому. В основу енергетичної політики було покладено кілька принципів: відсутність дискримінації, транспарентність, безпечність щодо навколишнього середовища, врахування соціального фактора. Після цього у Зеленій книзі Комісії Європейських Співтовариств був опублікований базовий документ в сфері енергетичної політики – «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» від 8 березня 2006 р. (Комиссия Европейских Сообществ, 2006), в якому були визначені головні загрози енергетичній безпеці Європи.

На сьогоднішній день функціонує Енергетичне співтовариство (Energy community), яке являє собою міжнародну організацію, що була створена ЄС та державами Південно-Східної Європи у 2006 р. Україна приєдналася до ЕнС у 2010 році.

У стратегічному огляді енергетичних проблем (Third Generation, 2007), прийнятому 2007 р., основними загрозами енергетичній безпеці ЄС були названі зростання залежності від обмеженого кола третіх країн, схильних до нестабільності, очікуване значне збільшення глобальних потреб у енергоресурсах разом із зростанням цін, кліматичні зміни.

У відповідь на зростання важливості питань безпеки у структурі енергетичної політики ЄС стало прийняття Європейської стратегії енергетичної безпеки (European Commission, 2014), ухваленої Європей-

ською Комісією 28 травня 2014 р. Зазначена Стратегія є невід'ємною складовою Рамкової кліматичної та енергетичної політики на період з 2020 до 2030 р., що замінить поточний базовий документ «Енергетика 2020: стратегія для конкурентної, сталої та безпечної енергетики». У Стратегії не міститься чіткого визначення енергетичної безпеки та її компонентів, однак названо сфери, в яких має бути прийнято рішення чи реалізовано конкретні заходи у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі з метою реагування на проблеми у сфері енергетичної безпеки.

Єдиний ринок товарів, послуг і робочої сили в Євросоюзі створений і діє. В царині ж енергетики досі панує роздрібненість: кожна з 28 країн ЄС проводить власну енергетичну політику. Європа щороку втрачає до 40 мільярдів євро, через те, що її ринки не переплетені одне з одним.

260 — З 1 липня 2014 р. Єврокомісія розпочала свою роботу в новому складі. Окрім комісара з питань кліматичних змін та енергетики, з'явилася посада віце-президента з питань Енергетичного союзу, яку обійняв Марош Шефчович. Раніше ж такої посади не існувало (Гасельбах, Гурков, Кореновська, 2015)

Логічним розвитком стратегічних підходів у сфері енергетичної безпеки став представлений у березні 2015 р. план створення Енергетичного союзу (European Commission, 2015) в межах ЄС, викладений у комюніке Європейської Комісії «Рамкова стратегія для життєздатного Енергетичного союзу з далекоглядною політикою щодо кліматичних змін» від 25 лютого 2015 р. та «Дорожній карті для Енергетичного союзу», що знаходиться у додатку до нього. Ключовими рушійними силами енергетичної безпеки згідно з цими документами є завершення побудови внутрішнього енергетичного ринку, диверсифікація джерел постачання, посилення співробітництва між державами щодо транспортування та зберігання газу, підвищення енергоефективності, зменшення шкідливих викидів в атмосферу (European Commission, 2015).

Дискусійним майданчиком з питань енергетичної безпеки є щорічний Міжнародний Форум з Енергетичної Безпеки заради Майбутнього. Перший форум з енергетичної безпеки відбувся 2 червня, 2016 р. в Монте-Карло (Князівство Монако). На заході, князь Монако Альбер II зазначив, що планування енергетичної безпеки має здійснюватися в довгостроковій перспективі., а тому, необхід-

но приділити більше уваги відновлюваним джерелам, які дозволяють отримати дешеву енергію без забруднення навколишнього середовища. Спікери також висловилися у підтримку України і Європи, які знаходяться на шляху до енергетичної незалежності та розвитку відновлюваних джерел енергії (РБК – Україна, 2018).

Другий щорічний форум «Енергетична безпека заради майбутнього», що відбувся 2 червня 2017 р., був присвячений питанням стратегічного розвитку та інновацій в світовій енергетиці. Учасники форуму, підтримали думку про те, що співпраця між європейськими країнами та різними постачальниками має зменшити залежність від монополістів ринку. Було констатовано, що запаси традиційних ресурсів – нафти, газу і вугілля – зменшуються, а тому постійний попит на них неминуче призведе до зростання цін (5 канал, 2017).

Третій Форум з енергетичної безпеки майбутнього – Energy Security for the Future відбувся 1 червня 2018 р. в Монте-Карло. На форумі обговорювали питання про об'єднання Європи задля створення великого енергетичного ринку, де європейські країни могли б обмінюватися своїми можливостями і наявною в конкретний момент кількістю енергії. Крім цього, зменшити енергозалежність від постачальників-монополістів мають так звані газові регіональні хаби. (наприклад, польсько-український хаб). Ще одним способом посилити енергонезалежність, на думку учасників форуму, є впровадження альтернативних джерел енергії та активне використання відновлювальної енергетики. На заході піднімалися і проблеми екології. Зокрема, президент Латвії Раймондс Вейонис заявив на Форумі, що зміна клімату – один з найбільших сучасних ризиків для геополітичної стабільності і безпеки (Burisma. 2018).

Висновки. Енергетична сфера стала особливою частиною міжнародних відносин і політики, а володіння енергетичними ресурсами, транзитними можливостями для їх перевезення є фактором, який визначає державну стратегію щодо енергетичних країн-партнерів. Зважаючи на стан енергетичного сектору Європейського Союзу на сучасному етапі, можна відзначити, що енергетична безпека Союзу зараз знаходиться під загрозою. Енергетична залежність Європи, незважаючи на поступове її ослаблення, поки залишається серйозною: ЄС залежить від Росії в поставках газу, нафти, вугілля.

Зважаючи на стан енергетичного сектору Європейського Союзу, зокрема, на сучасному етапі, можна відзначити, що європейська

енергетична безпека зараз знаходиться під загрозою. Основними загрозами енергетичній безпеці ЄС є: зростання залежності від обмеженого кола третіх країн, схильних до нестабільності; очікуване значне збільшення глобальних потреб у енергоресурсах разом із зростанням цін; кліматичні зміни. Енергетична залежність Європи, незважаючи на поступове її ослаблення, поки залишається серйозною: ЄС залежить від Росії в поставках газу, нафти, вугілля.

Разом з цим ЄС розробила свої концептуальні засади енергетичної політики. Так, існує низка таких документів, як «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» від 8 березня 2006 р, Лісабонський договір від 2009 р., Європейська стратегія енергетичної безпеки, ухвалена Європейською Комісією 28 травня 2014 р. А з 2016 р. було запроваджено щорічний Міжнародний Форум з Енергетичної Безпеки заради Майбутнього, що також є так званою платформою для обговорення нагальних проблем та практичних шляхів їх вирішення.

262

#### *Джерела та література:*

1. Воропай, Николай, и Сендеров, Сергей. 2011. Энергетическая безопасность: сущность, основные проблемы, методы и результаты исследований. Москва. <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/seminar/energo/z119.pdf> (accessed June 25, 2018)
2. Гассельбах, Кристоф, Гурков, Андрій, Кореновська, Світлана. 2015. «Навіщо ЄС створює Енергетичний союз?» Deutsche Welle. Лютий, 26 <https://p.dw.com/p/1EiQ2>(accessed June 30, 2018)
3. Грабович, Тетяна. 2016 «Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС» Дис. канд. юр. наук., Національний Університет «Одеська Юридична Академія» [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4629/Grabovich\\_KD.pdf?sequence=4&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4629/Grabovich_KD.pdf?sequence=4&isAllowed=y) (accessed June 25, 2018)
4. Комиссия Европейских Сообществ Зеленая Книга. 2006. Европейская стратегия устойчивой, конкурентоспособной и безопасной энергетики [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994\\_713](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_713). (accessed June 15, 2018)
5. РБК – Україна.2018 «Квасневський, Фішер і Байден взяли участь у форумі Злочевського в Монако.» 7 червня <https://www.rbc.ua/ukr/news/kvasnevskiy-fisher-bayden-prinyali-uchastie-1465292497.html> (accessed June 15, 2018)
6. Самойленко, Юрій і Григорчук, Мирослав. 2013 «Економіч-

на безпека України: правовий аспект» Віче, журнал Верховної Ради України (17): 27-29. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/viche\\_2013\\_17\\_11.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_17_11.pdf) (accessed June 15, 2018)

7. Янишен, Богдан. 2016 «Енергетична безпека як складова національної безпеки: понятійний апарат і смислові зв'язки» Науковий вісник Ужгородського національного університету(36)1: 173-178. [http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part\\_1/40.pdf](http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part_1/40.pdf) (accessed June 25, 2018)

8. 5 канал. 2017. «Нові загрози: що може похитнути енергетичну безпеку світу – включення з монако» 2 червня <https://www.5.ua/ekonomika/shcho-mozhe-pokhytnuty-enerhetychnu-bezpeku-svitu-taiak-zrobyty-yevropu-enerhetychno-obiednanoiu-siuzhet-146982.html> (accessed June 25, 2018)

9. Burisma. 2018. “Створення енергетичного ринку Європи: що обговорювали на форумі «Енергетична безпека майбутнього» у Монако” 4 червня <http://burisma.com/media/stvorennya-energetichnogorinku-yevropi-shho-obgovoryuvali-na-forumi-energetichna-bezpekamajbutnogo-u-monako/> (accessed June 25, 2018)

263

10. Dyduch, Joanna. 2015. Europeanization of the Energy Policy within the European Union's System of Governance. Kraków: Cracow University of Economics: 189-211. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2633218](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2633218) (accessed June 25, 2018)

11. Enterdata. 2017. “Total energy consumption”. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> (accessed June 25, 2018)

12. European Commission. 2014. European Energy Security Strategy. May, 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330> (accessed June 25, 2018)

13. European Commission. 2015. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2015:80:FIN> (accessed June 25, 2018)

14. Foundation for EU democracy. 2009. The Lisbon Treaty the readable version. <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> (accessed June 25, 2018)



15. Publications Office of the European Union. 2011. Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy. Luxembourg. [https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011\\_energy2020\\_en\\_0.pdf](https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf) (accessed June 25, 2018)

16. Third Generation Environmentalism. 2007. The EU Strategic Energy Review: Driving Investment in Clean and Secure Energy. [https://www.e3g.org/docs/E3G\\_EU\\_Strategic\\_Energy\\_Review.pdf](https://www.e3g.org/docs/E3G_EU_Strategic_Energy_Review.pdf) (accessed June 25, 2018)

### References:

1. Voropai, Nykolai y Senderov, Serhei. 2011. Энергетическая безопасность: сущность, основные проблемы, методы и результаты исследования. Москва. <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/seminar/energo/z119.pdf> (accessed June 25, 2018).

2. Hasselbakh, Kristof, Hurkov, Andrii, Korenovska, Svitlana. 2015. «Navishcho YeS stvoriuie Enerhetychnyi soiuz?» Deutsche Welle. Liutyi, 26 <https://p.dw.com/p/1EiQ2> (accessed June 30, 2018).

264

— 3. Hrabovych, Tetiana. 2016 «Pravovi osnovy polityky enerhetychnoi bezpeky YeS» Dys. kand. yur. nauk., Natsionalnyi Universytet «Odeska Yurydychna Akademiia» [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4629/Grabovich\\_KD.pdf?sequence=4&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4629/Grabovich_KD.pdf?sequence=4&isAllowed=y) (accessed June 25, 2018)

4. Komysyia Evropeiskykh Soobshchestv Zelenaia Knyha. 2006. Evropeiskaia stratehiya ustoichyvoi, konkurentosposobnoi y bezopasnoi enerhetyky [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994\\_713](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_713) (accessed June 15, 2018).

5. 5RBK – Ukraina. 2018 «Kvasnievskiy, Fisher i Baiden vzialy uchast u forumi Zlochevskoho v Monako.» 7 chervnia <https://www.rbc.ua/ukr/news/kvasnevskiy-fisher-bayden-prinyali-uchastie-1465292497.html> (accessed June 15, 2018).

6. Samoilenko, Yurii i Hryhorchuk, Myroslav. 2013 «Ekonomichna bezpeka Ukrainy: pravovyi aspekt» Viche, zhurnal Verkhovnoi Rady Ukrainy (17): 27-29. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMA GE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/viche\\_2013\\_17\\_11.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMA GE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_17_11.pdf) (accessed June 15, 2018).

7. Ianyshen, Bohdan. 2016 «Enerhetychna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky: poniatiyni aparat i smyslovi zviazky» Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu(36)1: 173-178. <http://>

[www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part\\_1/40.pdf](http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part_1/40.pdf) (accessed June 25, 2018).

8. 5 kanal. 2017. «Novi zahrozy»: shcho mozhe pokhytnuty enerhetychnu bezpeku svitu – vkluchennia z monako.» 2 chervnia <https://www.5.ua/ekonomika/shcho-mozhe-pokhytnuty-enerhetychnubezpeku-svitu-ta-iaak-zrobyty-yevropu-enerhetychno-obiednaniusiuzhet-146982.html> (accessed June 25, 2018).

9. Burisma. 2018. “Stvorennia enerhetychnoho rynku Yevropy: shcho obhovoriuvaly na forumi “Enerhetychna bezpeka maibutnoho” u Monako” 4 chervnia <http://burisma.com/media/stvorenniya-energetichnogorinku-yevropi-shho-obgovoryuvali-na-forumi-energetichna-bezpekamajbutno-u-monako/> (accessed June 25, 2018).

10. Dyduch, Joanna. 2015. Europeanization of the Energy Policy within the European Union’s System of Governance. Kraków: Cracow University of Economics: 189-211. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2633218](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2633218) (accessed June 25, 2018)

11. Enterdata. 2017. “Total energy consumption”. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> (accessed June 25, 2018).

12. European Commission. 2014. European Energy Security Strategy. May, 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330> (accessed June 25, 2018).

13. European Commission. 2015. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2015:80:FIN> (accessed June 25, 2018).

14. Foundation for EU democracy. 2009. The lisbon treaty the readable version. <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> (accessed June 25, 2018).

15. Publications Office of the European Union. 2011. Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy. Luxembourg. [https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011\\_energy2020\\_en\\_0.pdf](https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf) (accessed June 25, 2018).

16. Third Generation Environmentalism. 2007. The EU Strategic Energy Review: Driving Investment in Clean and Secure Energy. [https://www.e3g.org/docs/E3G\\_EU\\_Strategic\\_Energy\\_Review.pdf](https://www.e3g.org/docs/E3G_EU_Strategic_Energy_Review.pdf) (accessed June 25, 2018).